

ÇOCUĞA AHLÂKİ DAVRANIŞLARIN KAZANDIRILMASINDA BAZI ETKENLER

Cavit BİNBAŞIOĞLU

Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
Emekli Öğretim Görevlisi

Çocuk, ahlâki davranış geliştirirken çok değişik biçimlerde hareket eder. Örneğin, yapılmayacak bir şeyi yapar ve yapılacak bir şeyi de yapmaz. O, istenmeyen bir davranışı yaptığı zaman biz, çok kez, ona **yapma!** deriz. Bu söz, onun üzerinde, çok kez, hiçbir etki yapmaz. O, yapacağını yine yapar. Bunun nedenini üç hususta arayabiliriz.

1. O hareket, çocuğun bir ilgisinin, bir isteğinin, daha doğrusu bir ihtiyacının sonucudur. Bu ihtiyaç da küçük yaşlarda, genellikle, fizyolojik bir nitelik taşır. Bu nedenle, o hareketten kolay kolay vazgeçemez. Bir yiyecek ve içecek maddesine sahip olmak gibi.

2. Çocuk, 3-4 yaşlarına kadar, söylediğimiz sözlerin anlamını henüz anlayacak bir zihin düzeyine erişmemiştir. Onun için, ona ne söylesek boştur; o yine, bildiğini yapmaya devam eder. Bundan kurtulmanın zamanı için, belirli bir yaş söylenemez. Bunun yaşı, çocuğa söylenen sözcüklerin soyutluğuna göre değişir. Soyutluk konusunda, çocuğun yetişkin düzeyine erişmesi için en az 16 yaş beklemek gerekir.

3. Çocuk artık bilinçlenmiştir. Kendi varlığından haberdar olmuştur. Dünyada kendisinin de bir yeri olduğunu bilir ve fırsat düştükçe bunu başkalarına da kanıtlamak ister. Bu tür bir davranış, 3-4 yaşlarından itibaren görülebilir. Bunu da yapmanın bir yolu, değişik türde davranışlarla, "dikkati çekmek ve gücünü başkalarına göstermektir." Bunun için, çocuk, bu yaşlarda, daha çok **benlikçi** davranışlarda bulunur. Görülüyor ki, aslında, bunlar da büsbütün kötü davranışlar değildir. Yalnız, bunların, aşırılığa kaçmadan, makul bir düzeyde tutulmaları gerekir. Çünkü, çocuğun özgür eğitimsel davranışlar göstermesi, ilerde kişilik sahibi olması, küçük yaşlarda görülen ve **benlik** adı verilen bu tür davranışlarla mümkündür. Bu sebeple, bunların korunmaları gerekir. Çünkü, sağlıklı bir kişilik, çocuklukta böyle bir temele dayanmayı gerektirir. Çocuk okula gittikçe ve toplum içine karışıkça, toplumun sevgi ve takdirini kazanma ihtiyacının ortaya çıkması, çocuğun bu tür davranışlara sahip olmasını gerektirir. Bu nedenle, bu tür davranışlar, iyi bir eğitim için, sırasında **hazırlayıcı** nitelikte bir davranış yerine geçer.

Çocuk eğitiminde esas, çocuğun, bir şeye, yahut kurala inanması, onu, düşünce yoluyla kabul etmesidir. Bunun için çocuğun, daha 3-4 yaşlarında iken sorduğu sorulara doğru ve mantıklı cevap vermek gerekir. O, bunu başlangıçta anlamayabilir. Bu davranışın devam etmesi halinde, çocuğun zihni geliştikçe, bir gün onu anlayacaktır. Özellikle içinde **Niçin** ve **Neden** sözcükleri bulunan bu sorular, başlangıçta fiziksel olguları içerir. Yağmur niçin yağar? Bulutlar neden olur? gibi. Bu sorularla bunlara verilen cevaplar arasında çocuk ilkin anlamasa bile zamanla bir ilişki kurar. Bu ilişki, çocuk zihninde adeta bir alışkanlık şeklinde yeniden (belki de ilk kez) bir kurulumla sebep olur. Fiziksel olaylarda meydana gelen böyle bir alışkanlık, zamanla, ahlaki nitelik taşıyan toplumsal olaylara da geçer: **Bunu şöyle yapıyoruz; çünkü, ... yahut Bizden küçükleri severiz, onlara yardım ederiz. Çünkü, biz olmasak, onlar, kendi başlarına yaşayamazlar** gibi. Bu düşünüş şeklinin **Terli iken su içmeyiz; çünkü hasta oluruz.** şeklindeki fiziksel olaylarda görülen düşünüş şeklinden farkı yoktur. Çocuk, terli iken su içen ve hasta olan birkaç çocuğu hasta olduklarını gördükten sonra, bu genellemeyi nasıl yapmışsa tekrar eden benzer toplumsal olaylardan sonra da aynı şekilde genellemeler yapar. Bu tarz bir genellemeyi 4-5 yaşlarındaki çocuklar, kolaylıkla yapabilmektedirler. Sağlıklı bir zihin gelişimini sağlamak bakımından, bu tarz bir düşünme, iyi bir başlangıçtır.

Fiziksel konularla ilgili böyle bir zihinsel kurulumun, giderek toplumsal kurallar, yani ahlâk için de geçerli olabileceğini belirtmiştik. Nitekim, ahlâkın, en önemli kurallarından biri **yalan söylememektir.** Çocuk yalancılığın ne demek olduğunu öğrendikten sonra, bir yalancılık olayı ile karşılaşarsa, hemen bunu farkederek ve örneğin karşısındakine **sen yalan söyledin** der. Çocuklar böyle çelişkileri görmede ve bunu ifade etmede çok beceriklidirler. **Sen yalan söylemek kötü diyordun; bak, şimdi yalan söyledin, Bu hareket kötü diyordun, kötü ise ..... bunu niçin yapıyor?** diyebilir. Bu tarz bir düşünüş bir genelleme sonucudur ve 4-5 yaş gibi bir zamanda görülebiliyor. Bu tür bir davranış, çocuk okula başladıktan ve hele 9 yaşını geçtikten sonra hızla artar. Tabii, çocuğu susturmak ve ona imkân vermek

şartıyla. Bunun için, çocuk, bizim anladığımız anlamda bilinçli olmasa bile, biz onun, ahlâkî kuralları doğru olarak uygulamasını sağlamalıyız. O, daha sonraları, bu davranışa karşı bilinçlenecektir. Bu sırada, çocuğun tepkilerini anlayışla karşılamak, ona ikna edici tarzda cevaplar vermek gereklidir. Çocuğun olumsuz olan davranışlarını bastırmak için, onun zıddına hareket ettikçe hele **senin inadını kıracağız** gibi bir düşünüşe saplandıkça ve bunu çocuğa söyledikçe çocuğun tepkisi de artacaktır. Bizim böyle olumsuz davranışımız, çocukta daha çok olumsuz davranışlara yol açacaktır.

O halde, bu gibi durumlarda, çocuk eğitiminde tutacağımız yol ne olacaktır? Şunu hemen belirtelim ki, çocuk eğitiminde **çocuk şöyle yaparsa, şöyle yapılır** gibi bir reçete yoktur. Bunu, eğitimcinin eğitim bilgisi ve şartlar belirler. Bu böyle olmakla birlikte, bu söz, bu konuda önceden hiçbir şey bilmiyoruz, demek de değildir. Çocuk herhangi bir davranışı, yurkarda belirttiklerimiz gibi, belli bir ihtiyacını karşılamak için yapar. Buna engel olduğu zaman, olumsuz olan tepkilerin çeşidi ve şiddeti artar. O halde, yapılacak iş, o davranışın arkasındaki **ihtiyacı** yahut **nedeni** bulmak ve yine onu bu ihtiyacın karşılanabileceği, yararlı, başka bir davranışa doğru yöneltmektir. Buna mevcut bir potansiyeli **yararlı bir alana yöneltmek** yahut **kanalize etmek** denir. Örneğin, yalan söylemek, ahlâk bakımından, hoş olmayan bir davranıştır; fakat kişi, bu davranışı çok çeşitli etkenler altında yapabilir : Kendini savunmak, başkalarını kötülemek, başkalarına karşı gücünü göstermek, başkalarının takdir ve tasvibini kazanmak vb. Çocuk bunlardan hangisinin etkisi altında davranışlar gösteriyorsa, ona uygun, başarılı olabileceği başka bir davranışa yöneltmek, çocuğun bu ihtiyacını ortadan kaldıracaktır. İşte, eğitsel olan davranış budur. Örneğin, kendi gücünü ve kuvvetini göstermek için arkadaşlarına sataşan, onları korkutan bir çocuk; aynı amaca ulaşmak için, resim ve müzik gibi bir alanda, yahut sportif bir etkinlikte başarı gösterebilir. Tabii, yeteneği elverişli ise. Çocuğa, bu alana yönelecek şekilde rehberlik yaptığımız zaman, diğer olumsuz davranışlardan eser kalmaz. Bunu yapmak kolay değildir. Bilgi ve uzun deneyim ister.

Bu konuda yapılacak başka bir iş de, eğer çocuk küçük ise, çocuğun ilgisini, bir konudan başka bir konuya çekmektir. Örneğin, ağlamakta olan çocuğa, o sırada yanından geçmekte olan bir kedi gösterilebilir. Kedinin o sırada yapmakta olduğu hareketler üzerinde konuşmaya başlama, çocuğun, daha önceki olayı unutmamasına ve sonuç olarak da ağlamaklı durumda bulunmaktan kurtulmasına yol açar. Bu durumda, çocuğa, yeni ve değişik bir şey göstererek, ilgiyi dağıtmak, olumlu bir tutumdur. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz : Çocuk eğitiminde, çocuğu olumsuz davranışa götüren etkenleri bilmek, problemin

çözümü için şarttır. O halde, çocuğu davranışa yöneltten etkenleri bilmek, olumsuz durumlarda, problemin çözümüne yardım eden önemli bir etkidir.

Çocuğu davranışa yöneltten **ihtiyaçla** ilgili etkenlerden bazıları şunlardır :

1. Açlık, susuzluk, yorgunluk gibi fizyolojik durumdan kurtulma ve beden ısısını sabit tutma ihtiyacı;
2. Kendi güç ve kuvvetini başkalarına gösterme ihtiyacı;
3. Kendini başkalarına beğendirme ihtiyacı;
4. Kendi benliğini başkalarına kabul ettirme ihtiyacı;
5. Toplum içinde önder ya da kahraman olma ihtiyacı;
6. Zor durumları ve güçlükleri giderme ihtiyacı;
7. Oyun oynama ve iş yapma gibi hareket ihtiyacı.

Bu ve benzeri ihtiyaçlar birbirleriyle ilgilidir. Bu ihtiyaçlar, yaş, çevre ve kültür seviyesi arttıkça daha da artabilir. Çocuk bu ihtiyaçlarını karşılarken olumlu ve olumsuz davranışlar gösterebilir. Birçok davranışlar tesbit edildiği ve yine aynı ihtiyaca yönelik başka etkinlikler içine girdiği zaman, ortada **problem** diye bir şey kalmaz. Eğitimin, belki, en önemli ilkesi budur. Bunda başarı göstermek için, belli bir yetenek ve sanat da gereklidir.

Burada şunu da belirtelim ki, J.Piaget'nin araştırmalarına göre, çocuk 7-8, hatta 9-12 yaşlarından önce toplumsal olay ve kuralları, fiziksel olaylardaki kadar nesnel olarak kavrayamaz. Daha önce de belirttiğimiz gibi, çocuk, her şeyi, kendi ilgi, istek ve duyguları doğrultusunda **benmerkezci** (egosantrik) bir düşünce açısından değerlendirir. Onun için, büyüklere özgü olan ahlâkî kavram ve kuralları, nesnel olarak değerlendiremez. 7-8 yaşlarına kadar, **doğru** olarak nitelendirebileceğimiz davranışları da büyüklerin etkisi ile yapar. Bundan sonra, yavaş yavaş (9-12 yaşları arasında) % 73 oranında toplumsal nitelik taşıyan **adalet duygusu ve eşitlik fikri** gibi soyut kavramları da doğru olarak algılamaya başlar. Artık, bu ahlâkî kavramların, çocukta tam olarak gelişmeye başladığının bir ifadesidir. Çocukların davranışlarına egemen olan, yukarıda sayılan ihtiyaçlar, başkalarını rahatsız edici nitelikte değil de hem kendisini, hem de başkalarını ahlâkî yönden geliştirici bir nitelik aldığı zaman, çocukta **ahlâkî değerler** oluşmuş demektir.

Bu durumda, çocuğun ahlâkî değerleri ile toplumun ahlâkî değerleri birbirleriyle uyuşmuş olur. Bunda da eğitimcinin çocuğa yaptıracığı etkinliklerle eğitimcinin bizzat kendisinin tutum ve davranışları rol oynar.